

ТРАДИЦИОННАТА РЕЛИГИЯ КАТО ЕЛЕМЕНТ ОТ НАЦИОНАЛНАТА КОНСТИТУЦИОННА ИДЕНТИЧНОСТ

Младен Младенов

TRADITIONAL RELIGION AS AN ELEMENT OF NATIONAL CONSTITUTIONAL IDENTITY

Mladen Mladenov

Резюме: Концепцията за традиционна религия е сложен феномен, съдържащ в себе си правни, обичайни, морални и други постановки. По исторически причини, той се е сложил във всяко едно отделно общество по уникален и автентичен начин, при различните национални държави, обменяйки активно и пасивно влияние с други деонтични и аксиологични системи. Особената и съществена роля на традиционната религия в Република България – източноправославното вероизповедание – е изрично закрепен конституционен постулат, със значение на елемент от националната идентичност, въз основа на който се развиват доктринални, административни, съдебни и други постановки, в сложната и динамична среда на феномена на върховенство на правото.

Ключови думи: конституционно право, традиционна религия, национална конституционна идентичност, национална сигурност, върховенство на правото

Abstract: The concept of traditional religion is a complex phenomenon containing within itself legal, customary, moral and other positions. For historical reasons, it has settled in each individual society in a unique and authentic way, in the different nation-states, exchanging active and passive influence with other deontic and axiological systems. The special and essential role of the traditional religion in the Republic of Bulgaria - the Eastern Orthodox faith - is an explicitly enshrined constitutional postulate with the meaning of an element of national identity, on the basis of which doctrinal, administrative, judicial and other positions are developed, in the complex and dynamic environment of the phenomenon of rule of law.

Keywords: constitutional law, traditional religion, national constitutional identity, national security, rule of law.

УВОД

Разпоредбата на чл. 13, ал. 3 от Конституцията на Република България (1991) изрично постановява, че традиционна религия в Република България е източноправославното вероизповедание. Сам по себе си, този законов текст в българското конституционно право е

пределно ясен и няма нужда да бъде тълкуван граматически, отчитайки постановката на Navarro и Rodriguez (2014), че „нормите се идентифицират с техните формулировки в езика“ (с. 66). Но същностното му разбиране, и най-вече – отражението му върху всички аспекти на общественно-политическия живот, поставят за разрешаване множество проблеми, които заслужават своето изследване.

Това е така, защото концепцията за традиционната религия е част от концепцията за правото въобще – един сложен сам по себе си феномен (съобразно Hart (1997) „общо семейство от правила на поведение“ (с. 15)), който има нужда от постоянно анализиране и разясняване, чрез разграничаването и съединяването на правните предписания с нормите на морала, обичая, традицията и религията.

Например, обичаят е толкова мощен, че Marco in 't Veld (2023) правилно забелязва, че е налице „процес на признаване на обичая като тест за преобладаващия вид модел на правова държава“ (с. 20). Тоест, горните аксиологични системи си влияят взаимно и се преценяват една чрез друга.

Настоящият труд се базира на съществуващите доктринални подходи в международен план, съотнесени към българската правна и политическа система (следвайки Barry (1989): „от гледна точка на институционалната специфика“ (с. xiii)).

Принос и новост към научната общност биха били гледните точки към тази проблематика не само на автора, но и на съдийските състави на Конституционния съд и на българската съдебна система, важни и ценни сами по себе си, но и попадайки в общата картина, описана от Posner (2010): „тайната на съдебните заседания е пример за професионална мистификация“ (с. 3). Тази мистификация обаче често не е нищо друго, а високо ниво на абстракция, свързана с конституционните и законовозакрепени ценности на обществото и държавата.

Структурата на изследването акцентира върху конституционния и съдебния прочит на различни съдебни състави на тази правна постановка, през водещи правни казуси, имащи отношение към нея през изминалите години (в съответствие с Dworkin (1986): „аргументът от стабилността като аргумент на политическия морал“ (с. 366-367)).

В края на текста, конституционните заключения ще бъдат направени през призмата не само на правото, но и на социалната и политическа система, както и през критерия за национална идентичност, чието ядро е традицията. Според разбиранията му за съдебния процес, установяващ правилното и неправилното, Cardozo (1921/2004) подчертава, че „Това е допирната точка между метода на традицията и метода на социологията“ (с. 63-64). По друг начин казано,

според удачния изказ на Murphy (2014): „за да постави на фокус традиционния дебат относно основанията на правото“ (с. 7).

Основният метод на изследване тук е правният анализ, базиран на конституционния текст и разглеждан през практиката на Конституционния съд и на съдебната система. Спомагателни методи са сравнителноправният и интердисциплинарният, доколкото в други правни системи съществуват подобни политически и правни разрешения, повече или по-малко сходни, или различаващи се от разглеждания проблем, а също така и понеже разглежданата тук проблематика е възлова за научните направления право, национална сигурност, политология, социология, история, богословие, международни отношения, управление и други.

Водещото предложение е да се поддържа дискусиата върху концепцията за традиционната религия, намерила мястото си в изричен конституционен текст, поради изключителната ѝ важност по отношение на фундаментите на обществото, и да се вземат предвид всички аргументирани становища, за да е спокоен и разумен общностния диалог и да се укрепват устоите на правовата държава (според Kabat-Rudnicka (2023a): „върховенството на закона в един момент се нарича като принцип, а в друг – като ценност“ (с. 18)), а тя черпи основанията си от ясно дефинирани и защитавани принципи и ценности („следователно държавите трябва да зачитат върховенството на закона, което е издигнато до ранг на ценност“ (Kabat-Rudnicka, 2023b, с. 49)).

Не трябва обаче да се отклонява опасността от абсолютизирането до безпредел чрез инструментализирането на правовата държава, която се разглежда от някои крайни теоретици и практики не като ценност, а като средство. Много точно това е посочено от Sopiński (2023): „широката универсализация на върховенството на закона от юристите обезценява правилното му значение и следователно представлява квазирелигиозна инструментализация на понятието (с. 173)“.

От друга страна, всяко общество и държава трябва да се обединят около общи базови постановки и по Giles (2023): „като цяло може да се каже, че религиозните и мисловни системи предоставят на привържениците, наред с други неща, морална рамка, според която се очаква или избират да ориентират живота си (с. 380)“.

Като изходна точка за разбирането на концепцията за традиционната религия в научните среди, в глобален план, ще се стъпи върху многообразието на мненията и различните дискурси по тази проблематика. Например, при някои традиционни религии, изразяващи се в култ към предците е налице промяна в религиозните виждания, в резултат на усилията на християнските мисионери (Clark & Rikando, 2023, с. 73). От друга страна, отново през призмата на мисионерството

се отчита, че „християнските мисионери забелязаха и оцениха, че африканските религии са много по-тясно интегрирани с африканската култура, отколкото викторианското християнство с останалите викториански култури“ (Tula, 2021, с. 131), което ни насочва към размисъл относно различните мащаби на традиционност в отношенията между религия и култура на едно и също общество, сравнени със същата релация в други общества.

Връзките между различни религии и култури са изразени удачно чрез следния израз: „избрани традиционни религиозни и културни конструкции експоненциално помогнаха на християнството и неговите предприятия на африканския континент“ (Agboada, 2023, с. 592).

Не трябва да се забравя обаче, че влиянието е двустранно, насрещно, постоянно и всепроникващо, каквото винаги е било при взаимодействието на каквито и да е ценностни системи.

Следователно, според всичко гореказано се вижда, че концепцията за традиционна религия е сложен феномен, който не може да бъде разглеждан еднозначно и аксиоматично.

Той е подложен на множество влияния и съдържа различни аспекти. В своя конституционноправен аспект обаче всички ние сме улеснени, защото освен от законодателя и от доктрината, той се разяснява по обвързващ за всички правни субекти начин от съдебните състави на Конституционния съд и на съдилищата.

Националната идентичност е изрично закрепена в Правото на Европейския съюз чрез белега на „основни политически и конституционни структури“ на държавите членки¹. Както подробно и акуратно е разяснено в българската правна доктрина от Семов (2020): „правилното понятие (и действителният институт на съюзното право) е „национална конституционна идентичност“.

Това понятие включва: съюзното конституционно измерение на националната идентичност на ... (именно съюзното конституционно право)...; международноправното измерение на държавния суверенитет; конституционноправното измерение (разбиране) за идентичност..., включващо нейните политико-институционни (формално-конституционни) и културно-исторически (ценностно-конституционни) структури (Семов, 2020). Съгласявайки напълно и безусловно с този автор, с оглед на обосновката на настоящата разработка трябва да наблегнем на това, че тези „ценностно-конституционни структури“ неминуемо съдържат в себе си и въпросите относно религиите и вероизповеданията. А когато конституционният

¹ Виж: чл. 4, т. 2 от Консолидиран текст на Договора за Европейски съюз, Официален вестник на Европейския съюз, 26.10.2012 г., С 326/13, наличен на: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0019.02/DOC_1&format=PDF, [достъпен на 14 февруари 2024].

законодател, изрично е закрепил института на традиционната религия в страната (както е в българския случай), това се превръща в елемент от националната конституционна идентичност. Този елемент (в съвкупност с всички останали неповторими в своята отделност и цялостност конституционни правни институти) прави държавата уникална в сравненията с други държави и изгражда основата на нейния обществен, политически и правен ред.

1. ПРАКТИКАТА НА КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Факт е, че с абсолютна категоричност още през 2003 година Конституционния съд на Република България, в своето решение № 12 от 15 юли 2003 г. по конституционно дело № 3/2003 декларира, че „Отношенията между църквата и държавата се уреждат на конституционно равнище с разпоредбата на чл. 13 от Конституцията. Съществена характеристика на българската Конституция, важна в контекста на направеното искане, е това, че тя...изрично посочва източноправославното вероизповедание като „Традиционна религия в Република България...“. В това отношение българската Конституция се причислява към редица европейски конституции, които признават наличието и ролята на преобладаваща религия в съответната държава. Такъв е примерът със скандинавските държави (Дания – чл. 4 от Конституцията, Норвегия – § 2 от Конституцията, Швеция – § 4 от Акта за престолонаследие), Република Гърция (чл. 3), Република Кипър (чл. 1), Италия (чл. 8) и положението на англиканската църква в неписаната конституция на Великобритания. Всички посочени държави са с установени демократични системи и са страни по Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи. Следователно констатирането на преобладаващо вероизповедание и открояването му на конституционно равнище е напълно в духа на съвременната европейска демократична конституционна традиция. В повечето цитирани случаи преобладаващото вероизповедание е с привилегирован конституционен статус, който включва задължение на държавата да го подпомага.“

От горното следва, че самият Конституционен съд е направил сравнителноправно конституционно и политическо изследване, като е констатирал и в други европейски страни нормативният факт на преобладаваща религия. От тук могат да се направят множество изводи, но поне два са от сериозно значение. Първо, за целите на конституционната уредба, отнасяща се до религията, термините „традиционна“ и „преобладаваща“ се възприемат от конституционните съдебни състави за синонимни. Второ, практиката на възприемането на

концепцията за традиционна религия в националните системи на множество европейски страни, е често срещана и разпознаваема.

Точно поради тази причина трябва да се сподели извода на Конституционния съд на Република България, че подобен подход е изцяло отговарящ на съвременната европейска демократична конституционна традиция по съдържателната си и ценностна същност.

Нещо повече – при сравнителния анализ на концепцията за преобладаващото вероизповедание в други европейски държави, Конституционния съд на Република България прави извода, че там то придобива привилегирован статус на конституционно равнище, което от своя страна поражда задължение на националната държава да подпомага именно тази религия.

В допълнение, в същото съдебно решение конституционните съдии – съобразявайки се с принципа на съразмерност – отразяват, че „Разпоредбата на чл. 13, ал. 3 от българската Конституция, според която „Традиционна религия в Република България е източноправославното вероизповедание“, е значително по-лаконична и съдържа от разпоредбите на повечето от цитираните европейски конституции. В този смисъл тя дава умерен израз на особената роля, която европейската конституционна традиция признава на преобладаващото вероизповедание. (Решение № 12 от 15 юли 2003 г.)“ Оттук може да се направи изводът, че лаконичността, съдържаността и умереността на българската конституционна уредба по отношение на изследваната тук концепция за традиционната религия, е изцяло вместираща се в европейската конституционна традиция – и то в такава степен, че не съществува никаква опасност да се отклони от нея, поради по-скромния и разумен обем и на изказа си, и на своя социално-политически контент, съотнесен към гражданското право на свобода на вероизповеданията.

Акуратността на изследваната проблематика се вижда и от това, че Конституционният съд на Република България е направил и исторически сравнителноправен анализ, като е отразил, че „Впрочем значително по-разширеният и строг текст на Търновската Конституция² (чл. 37-42), определящ източноправославната вяра като държавна религия, също така не вмениява никому задължителна оценка по въпросите на вярата и богословските въпроси. (Решение № 12 от 15 юли 2003 г.)“ Оттук може да бъде съзряна разликата между традиционността и държавността на религията, закрепена в конституционните разпоредби, като тази разлика е повече от

² Конституцията на Българското княжество е приета на 16 април 1879 г. и е отменена с Конституцията на Народна Република България, приета от Велико Народно Събрание на 4 декември 1947 г., обнародвана в Държавен вестник, брой 284 от 6 декември 1947 г. Пълният текст на Конституцията на Българското княжество е достъпен на: <https://www.constcourt.bg/bg/legal-info-93>

съществена. Традиционността се съотнася най-вече до ценностите, докато държавността касае политико-властовите аспекти. Именно затова и сегашната конституционна трактовка, и предишната – дадена за сравнение – не предопределя по българския конституционен правен ред задължителност на вярата и религията комуто и да е било. Прокламирането на традиционността на източноправославната религия е въпрос на национална идентичност, като съобразява преобладаващия брой принадлежащи към нея граждани, като този превес сам по себе си нито е доминантен, нито е агресивен, нито е абсолютистки, нито е тоталитарен. Това просто е обективното историческо стечение на обстоятелствата в българското общество и държавност, и чрез критерия относно традиционната религия бързо и почти безпогрешно може да бъде направен първоначален анализ на ключовите постановки в българския правен ред. А впоследствие могат да се правят политически, икономически, социални, юридически и културни обобщения, сравнения и отлики с други общества и държави.

В друг свой акт, по конституционно дело № 6/2021, Конституционният съд на Република България отбелязва, че „Източноправославната религия далеч не е единственото вероизповедание в Република България и в този смисъл тя не е източник на универсални за цялото общество религиозни норми. Също така е безспорно, че доколкото религиозните институции са отделени от държавата (чл. 13, ал. 2 от Конституцията), което в по-общ сравнителен и исторически план е отражение на отделянето на църквата от държавата в резултат на буржоазните революции и формиране на съвременните правни системи, религиозните норми нямат регулативния капацитет на правните норми. (Решение № 15 от 26 октомври 2021 г.)“ Оттук се вижда не само плурализма (и неограничаемостта по количество и вид) на вероизповеданията в Република България, но и многообразието на религиозните норми, произтичащи от различните религии в българското общество. В добавка се подчертава и принципа на секуларизма, който в настоящия контекст има две проявления – отделеност на функционирането на държавните и на религиозните институции от една страна, и приоритет на юридическите норми над религиозните норми в правовата държава, каквато е Република България. Именно върховенството на закона е гарант за множеството допустими вероизповедания, дори и да има традиционно възприето такова на конституционно декларативно ниво.

Продължавайки в същия дух, Конституционният съд свързва различните аксиологични и деонтични системи по следния фин начин: „българските традиционни ценности и по-конкретно с основната религия, изповядвана от преобладаващата част от българските граждани – източноправославното вероизповедание. Тази религия е

посочена в чл. 13, ал. 3 от Основния закон като „традиционна“, което обуславя извода, че конституционният законодател през 1991 г. е бил воден от стремежа да вгради в конституционния правов ред установените в източноправославното вероизповедание ценностни разбирания ... включително тези, които в исторически план са били източник на нормативно регулиране ... Тази роля на православието е подчертана многократно в направените изказвания от народните представители от Седмото Велико Народно Събрание при приемане на чл. 13, ал. 3 от Конституцията, според които: православието „действително е основа на нашата култура“; източното православие „има дълбоко отражение в народностната ни психология“; „Източното православие е основа на националната култура“; „най-светлите страници в нашата национална история са записани благодарение на Източноправославната религия“; разпоредбата на ал. 3 „закрепва, фактически утвърждава като основна норма на мислене, на поведение онова, което съществува в духовния и мисловния свят на българина“; „да се позовем на историческите стойности на тази религия – мисля, че това се съдържа в понятието „традиция“; „Православието е най-тясно свързано с националната идея. То представлява една традиция, която е попила в съзнанието на българския народ...“. Това е така още повече, като се има предвид, че още в чл. 37 от първата българска конституция – Търновската конституция от 1879 г., Православно-Християнската религия от Източно Изповедание е определена като „господстваща“, и в този смисъл може да се говори за конституционна традиция от съществено значение за формиране на българската национална конституционна идентичност. Разбира се, съдът държи сметка, че източноправославната религия далеч не е единственото вероизповедание в Република България и в този смисъл, тя не е източник на универсални за цялото общество религиозни норми. Също така е безспорно, че доколкото религиозните институции са отделени от държавата (чл. 13, ал. 2 от Конституцията), което в по-общ сравнителен и исторически план, е отражение на отделянето на църквата от държавата в резултат на буржоазните революции и формиране на съвременните правни системи, религиозните норми нямат регулативния капацитет на правните норми. Въпреки това прогласяването в Основния закон, който е фундамент на правната система на държавата, на определено вероизповедание като традиционно, със сигурност не е лишено от значение и то се проявява най-вече при тълкуването и изясняването на тези конституционни понятия, които в не чак толкова далечното минало са били обект на правно регулиране (признато от държавата), именно от нормите на това вероизповедание ... Съдът също така намира за необходимо да отбележи, че в исторически план, стремежът за извоюване на църковна

независимост бележи българското държавно развитие още през ранното Средновековие (българската църква получава статут на автономна през 870 г., почти непосредствено след приемане на християнството като официална държавна религия в България), което неслучайно е съчетано с процеса на създаване и разпространение на българската писменост и литература и въвеждане на богослужение на български език. В това отношение Българската православна църква има важна историческа роля като национална институция и фактор за изграждане на българската национална и държавна идентичност, още повече, като се има предвид, че началото на процеса на възстановяване на българската държавност през 1878 г. е поставено именно с борбата на българите за независима българска църква и богослужение на български език през 20-те години на XIX век. Последното откроява несъмнения принос на църквата, по-специално, за формиране и отстояване на писмения и говоримия български език като основен фактор на идентичността в една мултинационална и характеризираща се с езиково, културно и религиозно многообразие общност, каквато е представлявала Османската империя. По изложените причини съдят намира, че подходът му при тълкуване на Основния закон в настоящото дело следва да е и ценностно-нормативен, при който правото като система от универсални правила за поведение не може да се разглежда без отчитане на утвърдените в обществото и относими към предмета на тълкуване ценности, произтичащи от останалите нормативни системи, каквито са религията, моралът и обичаите. (Решение № 15 от 26 октомври 2021 г.)“ Именно ценностно-нормативният подход към традиционната религия, ведно с отчитането на морала и обичаите в българското общество дават ясна картина за националната идентичност.

Този подход на Конституционния съд напълно отговаря на очакванията на De Visser и Jones (2024), в смисъл че: „Ние се застъпваме за по-широко разбиране, което включва също конституционна история и, най-важното, поведението на конституционните участници. (с. 32)“ Затова прегледът на правни постановки от предишни конституционни уредби се явява конституционна история в своята съдържателна страна.

В добавка към това трябва да се помни задължителната и обвързваща сила на решенията на Конституционния съд за всички правни субекти – включително и за бъдещия законодател, който би трябвало да се съобразява с принципите и ценностите на конституцията и чрез техния исторически контекст, особено ако е отразен акуратно в решенията по конституционни дела, както бе видно от по-горе цитираните. Затова трябва да споделим тезата на Gabriela Nemțoi (2023): „Конституционният съд като гарант за върховенството на

Конституцията, установено от Основния закон, роля, която не би могла да бъде напълно реализирана, ако не се признае задължителната стойност на тълкуването от страна на Съда на текстове и понятия на Основния закон, идентифицираното от него значение спрямо волята на учредителния законодател. (с. 131)“ Ако се продължи в сравнителноправен аспект в изследване на ролята на конституционните съдилища, то очевидно в глобален мащаб се възприема аксиоматично постановката, че те имат „ключова роля в поддържането на целостта на конституционния ред“ (Thohir & Sukriono, 2023, с. 1499). Като се отчитат в съвкупност и религията, и традициите, и културното наследство, се застъпва тезата, че: „важно в ерата на глобализацията е . . . да се предостави на местните общности възможност да почувстват своята културна стойност, за да им помогне да търсят модели в собствената си култура и да ги насърчи да запазят религиозните традиции, които помагат за откриването и оживяването на истинската вяра. (Bielinowicz, 2023, с. 230)“

Особено внимание трябва да се обърне на терминологичното разясняване в същината на понятията, които са имали едно значение в миналото, друго – понастоящем, а трето – отсега нататък.

Еволюцията на ценностите води до еволюция и на дефинициите. Особено опасно е, ако нещо бъде разбрано по различен начин от традиционната религия, от утвърдените обичаи, от новите обществени нрави и от току-що прието законодателство.

В този смисъл е добре да се помни, че „Във всеки случай става дума за вулгаризация на термин, който е имал по-точен религиозен и правен смисъл“ (Martínez, 2022, с. 21). Това е дефинитивен ценностно-институционален риск за обществения ред и националната сигурност.

Във връзка с горното, концепцията за традиционна религия в Република България е не само исторически и институционално обусловена, но е базирана на ценностно-нормативен подход, който е елемент от националната идентичност. Тя е фундамент на националния суверенитет, понеже осмислянето на себе си вече поражда свободна воля за отстояване на своите интереси – а именно това е националния суверенитет сам по себе си.

Националната идентичност – включително и през призмата на традиционната религия – е гарант за националната сигурност. Тя е разбрана като динамично състояние на обществото и държавата, при което са защитени територията и правовия ред, когато са гарантирани функциониране на институциите и основните права и свободи на гражданите, в резултат на което нацията просперира, както и когато страната отстоява своите интереси и реализира приоритети си.

2. СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА

Българската съдебна система последователно отстоява върховенството на закона, чиято познаваема характеристика е равенството на правните субекти. В този смисъл, категорично е потвърдено, че „Независимо, че традиционно вероизповедание в Република България е източното православие, то не може да има повече права от нетрадиционните вероизповедания, регистрирани в Република България“ (Решение № 5823 от 14 май 2021 г.). Тоест, отстоявайки принципа на равенство на всички правни субекти пред закона, съдебната система не позволява неравно третиране на другите вероизповедания по отношение на традиционното такова.

Друг съдебен състав указва, че „Законът за вероизповеданията³ урежда правото на вероизповедание, неговата защита, както и правното положение на религиозните общности и институции и отношенията им с държавата. Правото на вероизповедание е основно, абсолютно, субективно, лично и ненакърнимо право. Всеки български гражданин може свободно да формира религиозните си убеждения, както и да избира, променя и изповядва, съответно да практикува свободно своето вероизповедание, индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, обучение, обреди и ритуали. Съгласно чл. 34 Закона за вероизповеданията само Министерския съвет на Република България е упълномощен да провежда националната политика в областта на религията и вероизповеданията. (Решение № 4629 от 28 март 2019 г.)“

Касационните състави по гражданскоправна материя застъпват следната теза: „Обектите на публична държавна собственост, които представляват молитвени домове на Православното вероизповедание, не променят естеството им на обекти, представляващи национални ценности като паметници с историческо значение за всеки български гражданин, независимо дали принадлежи към Православното вероизповедание. Обявяването им за народни старини, паметници на културата и обекти на публичната държавна собственост, е основано и на тяхното предназначение без да го променя и без да установява такъв режим на ползване, който да пречатства извършването на богослужения. (Решение № 25 от 27 февруари 2015 г.)“ Това означава, че като част от историческото културно наследство на България, молитвените домове на източноправославното вероизповедание имат две функции – културно-историческа и религиозна, като двете предназначения не трябва да се възпрепятстват едно друго, а взаимно да се допълват.

³ За пълния текст на закона, виж: Закон за вероизповеданията, Обнародван в Държавен вестник, брой 120 от 29 декември 2002, наличен на: Lex.bg The Bulgarian Legal Gate Web Site, <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135462355>, [достъпен на 17 януари 2024].

От гледна точка на конституционното, административното и вещното право, тези молитвени домове – публична държавна собственост имат сложен юридически профил, който допълва тезата за особената и съществена роля на традиционната религия в Република България.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От всичко гореизложено могат да се направят следните изводи:

Първо, концепцията за традиционна религия е сложен феномен, съдържащ в себе си правни, обичайни, традиционни, морални и други постановки, сложил се по уникален и автентичен начин, по исторически причини, във всяко едно отделно общество и при различните национални държави, и обменя активно и пасивно влияние с други деонтични и аксиологични системи.

Второ, за целите на конституционната уредба, отнасяща се до религията, термините „традиционна“ и „преобладаваща“ се възприемат от Конституционния съд за синонимни.

Трето, практиката на възприемането на концепцията за традиционна религия в националните системи на множество европейски страни е често срещана и разпознаваема и българската конституционна уредба е в синхрон с тази тенденция.

Четвърто, налице е разлика между традиционността и държавността на религията, закрепена в конституционните разпоредби – традиционността се съотнася най-вече до ценностите, докато държавността касае политико-властовите аспекти.

Пето, прокламирането на традиционността на източноправославната религия е въпрос на национална идентичност, като съобразява преобладаващия брой, принадлежащи към нея граждани. Това просто е обективното историческо стечение на обстоятелствата в българското общество и държавност, от което могат да се правят политически, икономически, социални, юридически и културни обобщения, сравнения и отлики с други общества и държави.

Шесто, ценностно-нормативният подход към традиционната религия, в едно с отчитането на морала и обичаите в българското общество, дават ясна картина за националната идентичност.

Седмо, националната идентичност – включително и през призмата на традиционната религия – е гарант за националната сигурност, разбирана като динамично състояние на обществото и държавата, при защитени територия и правов ред, гарантирани действащи институции, налични основните права и свободи на гражданите, просперитет на нацията и реализиране на националните приоритети.

Осмо, българската съдебна система не позволява не-равно третиране на другите вероизповедания по отношение на традиционното такова – източноправославното.

Девето, молитвените домове на източноправославното вероизповедание имат две функции – културно-историческа и религиозна.

Десето и последно, особената и съществена роля на традиционната религия в Република България – източноправославното вероизповедание – е изрично закрепен конституционен постулат, въз основа на който се развиват доктринални, административни, съдебни и други постановки, в сложната и динамична среда на феномена на върховенство на правото.

ЛИТЕРАТУРА:

Закон за вероизповеданията, Обнародван в Държавен вестник, брой 120 от 29 декември 2002 г. // *Zakon za veroizpovedaniyata*, Obnarodvan v Darzhaven vestnik, broj 120 ot 29 dekemvri 2002 g.

Консолидиран текст на Договора за Европейски съюз, Официален вестник на Европейския съюз, 26.10.2012 г., С 326/13. // *Konsolidiran tekst na Dogovora za Evropeyski Sayuz*, Oficialen vestnik na Evropeyskiya Sayuz, 26.10.2012 g., С 326/13.

Конституция на Българското княжество, приета на 16 април 1879 г.; отменена с Конституция на Народна Република България, приета от Велико Народно Събрание на 4 декември 1947 г., Държавен вестник, брой 284 от 6 декември 1947 г. // *Konstitutsiya na Balgarskoto knyazhestvo*, prieta na 16 april 1879 g.; otmenena s Konstitutsiya na Narodna Republika Bulgariya, prieta ot Veliko Narodno Sabranie na 4 dekemvri 1947 g., Darzhaven vestnik, broj 284 ot 6 dekemvri 1947 g.

Конституция на Република България, Обнародвана в Държавен вестник брой 56 от 13 юли 1991 г. // *Konstitutsiya na Republika Bulgariya*, Obnarodvana v Darzhaven vestnik broj 56 ot 13 yuli 1991 g.

Решение № 12 от 15 юли 2003 г. на Конституционния Съд на Република България по конституционно дело № 3/2003. Извлечено Януари 17, 2024 г. от Lakorda News Bulgarian Law Web Site, <https://web.lakorda.com/lakorda/?PR23555&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040> // *Reshenie № 12 ot 15 yuli 2003 g.* na Konstitutsionniya Sad na Republika Bulgariya po konstitutsionno delo № 3/2003. Izvlecheno Yanuari 17, 2024 g. ot Lakorda News Bulgarian Law Web Site, <https://web.lakorda.com/lakorda/?PR23555&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040>

Решение № 25 от 27 февруари 2015 г. по гражданско дело № 5326/2014 на Върховен касационен съд. Извлечено Януари 17, 2024 г. от Lakorda News Bulgarian Law Web Site, https://web.lakorda.com/lakorda/?GD_R_00025_2015_05326_2014_12&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040 // *Reshenie № 25 от 27 fevruari 2015 g.* po grazhdansko delo № 5326/2014 na Varhoven kasatsionen sad. Izvlecheno Yanuari 17, 2024 g. ot Lakorda News Bulgarian Law Web Site, https://web.lakorda.com/lakorda/?GD_R_00025_2015_05326_2014_12&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040

Решение № 4629 от 28 март 2019 г. по административно дело № 13023/2017 на Върховния административен съд. Извлечено Януари 17, 2024 г. от Lakorda News Bulgarian Law Web Site, <https://web.lakorda.com/lakorda/?9C0757E3FF7B993CC22583C90045795C&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040> // *Reshenie № 4629 от 28 mart 2019 g.* po administrativno delo № 13023/2017 na Varhovniya administrativen sad. Izvlecheno Yanuari 17, 2024 g. ot Lakorda News Bulgarian Law Web Site, <https://web.lakorda.com/lakorda/?9C0757E3FF7B993CC22583C90045795C&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040>

Решение № 5823 от 14 май 2021 г. по административно дело № 7702/2020 на Върховния административен съд. Извлечено Януари 17, 2024 г. от Lakorda News Bulgarian Law Web Site, <https://web.lakorda.com/lakorda/?24565BFFCA37383EC22586B900399AB3&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040> // *Reshenie № 5823 от 14 may 2021 g.* po administrativno delo № 7702/2020 na Varhovniya administrativen sad. Izvlecheno Yanuari 17, 2024 g. ot Lakorda News Bulgarian Law Web Site, <https://web.lakorda.com/lakorda/?24565BFFCA37383EC22586B900399AB3&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040>

Решение № 15 от 26 октомври 2021 г. на Конституционния съд на Република България по конституционно дело № 6 / 2021. Извлечено Януари 17, 2024 г. от Lakorda News Bulgarian Law Web Site, https://web.lakorda.com/lakorda/?%D0%A0%D0%A8_2021_295877&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040 // *Reshenie № 15 от 26 oktombri 2021 g.* na Konstitutsionniya Sad na Republika Balgariya po konstitutsionno delo № 6/2021. Izvlecheno Yanuari 17, 2024 g. ot Lakorda News Bulgarian Law Web Site, https://web.lakorda.com/lakorda/?%D0%A0%D0%A8_2021_295877&isdoc=1&fromiframe=1&fromdb=0&fromid=5043040

Семов, А. (2020, ноември 16). *Неприлагане на Правото на ЕС поради зачитане на националната идентичност*. News Lex.bg –

- Електронно издание. ISSN 2682-9606. Извлечено Февруари 14, 2024 г. от <https://news.lex.bg/%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B5%D1%81-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8-%D0%B7%D0%B0/> // Semov, A. (2020, noemvri 16). *Neprilagane na Pravoto na ES poradi zachitane na natsionalnata identichnost*. News Lex.bg – Elektronno izdanie. ISSN 2682-9606. Izvlecheno Fevruari 14, 2024 г. от <https://news.lex.bg/%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B5%D1%81-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8-%D0%B7%D0%B0/>
- Agboada, E. (2023). Eschatology in African Traditional Religion and African Christianity: Implications for Biblical and Theological Scholarship in Africa. *E-Journal of Humanities, Arts and Social Sciences*, 4 (5), 585-595. <https://doi.org/10.38159/ehass.2023458>
- Barry, B. (1989). *Theories of Justice. A Treatise on Social Justice*, Volume 1, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, X-428.
- Bielinowicz, A. (2023). ROLE OF THE TRADITIONS AND CULTURAL HERITAGE OF WARMIA IN TEACHING RELIGION AT SCHOOL. *Forum Teologiczne*, 24, 225–234. <https://doi.org/10.31648/ft.9474>
- Cardozo, B. N. (2004). *The Nature of the Judicial Process*. Yale University Press, IV-180. (Original work published 1921). Retrieved March 18, 2024, from <https://archive.org/details/natureofthejudic008454mbp>
- Clark, K., & Rikando, R. (2023). The Role of Ancestors in Iban Traditional Religion. *Journal of Borneo-Kalimantan*, 9(2), 66 - 76. <https://doi.org/10.33736/jbk.6147.2023>
- De Visser, M., & Jones, B. C. (2024). Unpacking constitutional literacy. *Global Constitutionalism*, 13(1), 29–52. <https://doi.org/10.1017/S2045381723000205>
- Dworkin, R. (1986). *Law's Empire*. The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, London, England, XI-470. Retrieved March 18, 2024, from <https://www.filosoficas.unam.mx/~cruzparc/empire.pdf>

- Giles, J. (2023). The Interrelationship between Freedom of Thought, Conscience, and Religion and the Rule of Law. *Journal of Law and Religion*, 38(3), 376–402. <https://doi.org/10.1017/jlr.2023.28>
- Hart, H. L. A. (1997). *The Concept of Law* (2nd ed.). Oxford University Press, Oxford, New York, X-315.
- Kabat-Rudnicka, D. (2023a). *The rule of law in the national and supranational context*. *Przegląd Europejski*, 2023 (2), 9-26. <https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.2.23.1>
- Kabat-Rudnicka, D. (2023b). Operationalisation of the Rule of Law. *Nordic Journal of European Law*, 6(4): Nordic Journal of European Law Special Issue 2023(4), 37-52. <https://doi.org/10.36969/njel.v6i4.25918>
- Martínez, A. V. (2022). The Meaning of Monstra in the Roman Law Tradition. *Z Dziejów Prawa*, 15, 11–25. <https://doi.org/10.31261/ZDP.2022.23.04>
- Murphy, L. (2014). *What Makes Law. An Introduction to the Philosophy of Law*. Cambridge University Press, IX-208. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808425>
- Navarro, P. E., & Rodriguez, J. L. (2014). *Deontic Logic and Legal System*. Cambridge University Press, III-261.
- Nemțoi, G. (2023). The binding aspect of the decisions of the Constitutional Court and their effect. *European Journal of Law and Public Administration*, 10(1), 125-131. <https://doi.org/10.18662/eljpa/10.1/201>
- Posner, R. A. (2010). *How Judges Think*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, III-387.
- Sopiński, M. (2023). Between Scylla and Charybdis. Remarks on the “Rule of Law”. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 13(1), 169-174. <https://doi.org/10.47459/jssi.2023.13.17>
- Thohir, M., & Sukriono, D. (2023). Implementation Authority Of The Constitutional Court In The Indonesian Constitutional Law System. *International Journal of Business, Law, and Education*, 4 (2), 1495-1503. DOI: 10.56442/ijble.v4i2.350
- Tula, G. Y. (June 2021). Perspectives on African Traditional Religion in Contemporary African Society: An Appraisal. *Gombe Journal of Historical Studies*, 1 (1), 121-136. Retrieved March 18, 2024, from <https://gsu.edu.ng/home/wp-content/uploads/2022/02/1-7His2021.pdf>
- in ‘t Veld, M. (2023). Was There a Rule of Law in Early Modern Amsterdam? Mercantile Customary Law as a Test. *Hague Journal on the Rule of Law*, 15, 263–282. <https://doi.org/10.1007/s40803-023-00194-0>